

III.

JAKAB ISTVAN

**M. KIR. HELYTARTÓSÁGI CONCIPISTA, TÁBLABÍRÓ, MAGYAR TUDÓS
TÁRSASÁGI LEVELEZŐ TAG'**

FELELETE.

HARMAD KARBELI JUTALOMIRAT.

Jelmondat.

Több szem többet lát

F E L E L E T

a' magyar tudós társaság által feltett e' kérdésre :

„Miképen lehetne Budapesten a' magyar játékszint állandóan megalapítani“?

Évtizedek óta hő vágya már a' haza' lelkesebb fiai-
nak, hogy bár fővárosink' valamelyikében állandó
nemzeti színházzal dicsekedhünk! Egyes hatóságok
élénk részvétellel pártolák, sőt törvényhozóink is figyel-
mőkre méltaták a' köz ohajtást: de a' szép szándék,
nyelvünk' virágzásának nem csekély kárára, fájdalom!
mind eddig nem sikerülhete. Jelen helyzetünk, mi-
dőn már a' honi nyelv' törvényes erőre emeltetésének
örvendhetünk, még nagyobb ingerrel ébreszté föl a'
rég táplált vágyat; a' nemzeti játékszint' szükséges
voltát mindenfelé nyilvánabban kezdék érzeni a' nem-
zet' dicsőségéért buzgó hazafi szívek. Országgyűlésen
ujabban is talált az ügy lelkes védőket, 's most ked-
vezőbb jelek kecsegtetnek, hogy a' nagy terv' életbe
léptetése korunknak van fenntartva. A' magyar tudós
társaság, is, melly országosan megállapított alaprajzánál
fogva, a' nemzeti játékszint, mint a' hazai nyelv' ki-
miveltetésének egyik segédét, előkelő gondjai közé
számlálja, munkás részt kívána venni a' köz ügy' elő-
mozdításában, 's e' szempontból hirdeté ki pályakér-
dését; remélve, hogy ennek több oldalról fejtegetése
által a' tárgy jobban fölvilágítatik, érdekesebb tete-
tik 's az ohajtott cél mind inkább közelítetik.

Értekező örömmel fogadja ez alkalmat 's kezet fogva mind azokkal, kik a' nemzeti játékszint a' hazai műveltség' egyik fő eszközének tekintik, siet itt csekély nézeteit nyilván előadni; azon számos okokat mindazáltal, mellyek a' nemzeti játékszint a' hazai csinosodás', felvilágulás', erkölcsök' simulása, életbölcesség', művészségek' 's főleg a' hazai nyelv' gyarapodása' tekintetéből hathatósan javalják, és minden mivelte nemzetnél kormány' gondjai' tárgyává teszik, mellyek különben általánosan 's jelesen a' törvényhozó test által is elismerve vannak, rövidség' kedvéért itt elmellőzvéen, a' föltett kérdést csupán e' két szempontból véli megfejtendőnek: 1) *Miképen lehetne nemzeti játékszint építeni?* 2) *Hogy' kelljen azt állandóvá tenni?*

Az *elsőre* legegyszerűbben felelhetni: „ha pénz van, a' czélt nem nehéz elérni“; azért más szóval a' kérdésnek e' része oda megy ki: „*hogy' lehetne egy ily költséges épület' fölállítására pénzt szerezni?*“?

A' kérdés így tekintve, Ns Pest vármegye' e' tárgyban tett lépései által föltételesen már meg van fejtve. Pest' rendei ugyan is szinte mélyen érezve, mennyire szükséges anyanyelvünk' emelésére 's fenntartására egy állandó nemzeti játékszín, már e' tárgy körül több ízben bizonyított buzgalmoknál fogva, ismét meleg kebellet fogák föl az ügyet, 's nem régen abban állapodának meg, hogy egy diszes nemzeti színháznak Pesten építhetésére kivántató költség nagy sorsjáték' utján szereztessék meg. Ugyan azért alázatos fölírással járulának ő Felsőgéhez, hogy az érintett sorsjáték' indítását kegyelmesen megengedni méltóztatnék; melly kérelem még legfelsőbb elhatározástól függ. Egyszersmind Pest városa' tanácsát is fölszólítja a' tisztelt megye, hogy e' nemzeti ügy' sikerelésére segéd kezet nyujtana; 's ez, szükséges telek' kifürkészésére küldöttségét is nevezze.

E' szerint azon esetre, ha a' megye' most érin-
tett kérelme kegyelmes királyi jóváhagyást nyeren-
ne, a' költségszerzés' módja előre el van határozva,
's akkor e' tekintetben minden további okoskodás és
javalat fölösleg, sőt szükségtelen; mert bizonyjal azok-
nak van e' dologhoz legtöbb szavuk, kik a' célra leg-
többet áldoznak. Ezek pedig illy formán a' megye és
a' város lennének; 's ha ezek sorsjáték által akarják
és képesek is a' nemzet' jobbainak régi forró kívánatot
teljesíteni, szent buzgalmuk' hevültét ellenkező tervek-
kel háborítani még szoros illedelem is kitkit méltán
tilthatna.

Értekező mély érzelemmel tudja tisztelni a' két
törvényhatóság' hazafiui törekvését, 's meg van győződ-
ve, hogy nagyobb summát könnyebben, gyorsabban és
bizonyosabban egy móddal sem lehetne kiállítani, mint
sorsjáték' útján. De a' sorsjátékot élő hazai törvény
tiltja, tiltják ismételt legfelsőbb rendszabályok is;
minél fogva Értekező kétesnek tartja, hogy ez uton
kivánt célhoz juthassunk. —

Vannak, kik részvények által kívánnák a' szin-
házat létre juttatni. Értekező ez utat sem gondolja
biztosnak, mert részvények csak ott javalhatók, hol
bizonyos, vagy legalább bihető nyereség' reménye ke-
csegtet; ez pedig színháznál, kivált színészségünk'
mosti gyér állapotjában nem is képzelhető. De illy
szerü vállalatoknak, tapasztalás szerint nálunk nem is
sok barátja találkozik. —

Mások egyesíteni ohajtanák a' magyar és német
színházat; mások ismét némi adóztatással szeretnék a'
kivánt summát kiállítani: de az ezek ellen szegülő
akadályok nyilvánabbak, semmint itt új vitatás alá
vétessenek.

Mi tehát ezeknél tanácsosabb? Értekező nyil-
tan vallja, hogy minden olly módot, mellyel nemzetisé-
günk' egyik legszentebb zálogának az anyanyelvnek
fenntartására csak nyereség' 's pénzünk' kamatozása

fejében volnánk képesek templomot emelni, nemzeti méltósággal ellenkezőnek 's magyar nagylelkűséghez illetlennek tart. Azért megvetve minden mellékes útát, szava ez: „*Adjunk, kiki tehetségéhez képest, önkényt, jó szívet, 's színházunk hamar diszteni fog; rajtunk álland akkor építése egészen 's elkészültét mellékes és fonák tekintetek nem fogják gátolhatni.*“

Elég sajnós 's valóban nem válik diszére különben történetekben is híres nemzetünknek, hogy nyelvünk' mívelésére nyolcz század alatt, vagy — fátyolt vetve a' harcziharokkal borongott hajdankorra — újabb békes időkben, olly keveset, sőt mondvá, mit sem tettünk. Tekintsünk körül: hány piczin, nálunk sokszorta gyengébb, szegényebb ország és nemzet tud régtől fogva nemzeti színházat tartani? Anyanyelvén hallja az olasz, franczia hangszerzők' operáit, 's remek költők' szívképző szindarabjait, de azokkal együtt nemzeti énekeit, dalait, 's hazai költőinek, lelkét rokonabb érzéssel indító elmemíveit is: 's mi dúzs Magyarok, kik az „extra Hungariam“ -ot harsányan emlegetjük, hazánk' szívében Pesten idegen ajku színészeket hallgatunk, 's a' helyett, hogy ön honukban vándor nemzeti színészinket gyámolítanak, német színigazgatót gazdagítunk! Sőt Pest' példájára némelly apróbb városink is, mint Pozsony, Temesvár, stb. állandó német játékszint tartanak!!

Négyszáz ezer ezüst forint oda emelheti művészségben eddig olly igen hátra maradt nemzetünket, hogy rövid időn más mivelt népekkel e' részben is versenypályára szállhatunk. 'S nem volna e' dicső nemzet, a' nagylelkű Magyar képes, e' summát haszonkeresés' ösztöne nélkül, csupán tiszta hazafiui indulatból, 's azon édes érzeményből, hogy nyelvének késső időkre is őrfalakat emelt, tüstént kiállítani? 3 érsek, 23 megyés püspök, 29 káptalan, 100-nál több apátur és majd annyi prépost, szóval az ország' legtöbb javait bíró gazdag egyházi rend, a' széles birto-

ku főnemesség, 52 megye, ugyan annyi szabad királyi város és szabad kerület, 's végre minden igaz honfi, kit a' haza' boldogulása buzdít, — nem volna öszvesen elégséges, ez egyeseket olly kevésben terhelhető áldozatra?

Értekező sérteni vélné nemzetét, melly szépre, jóra, nagyra termetségének gyakor fényes példáját adta, ha azt most, midőn majd - majd leszunnyadni készült nyelvét uj diszre, törvényes erőre 's tudományos mivelődésre emelkedni látja, illy kincsének késő unokákra is épen megtarthatása 's általa nemzetiségének megóvása végett is, e' nemes áldozatra képesnek nem vallaná.

Nincs még egy százada, midőn dicső emlékü őseink életükkel és vérükkel sietének megmenteni az uralkodó házat, ellene fölkelt annyi hatalmak ellen; mert szentül hívék, hogy azzal együtt legfőbb kincset, nemzetiségöket mentik-meg. Ez vala hős elszánásuk' fő rugója, ez számlálhatlan áldozataik' első indító oka. Hát mi, az elődök' vitéz karjai által kivívott béke' párnáján, a' megmentett uralkodó ház' védszárnyai alatt kényelmesen pihenő unokák, mi lehetnénk annyira elfajultak, hogy a' nemzetiség' egyik legfőbb zálogának, az anyanyelvnek csinosbitására, ápolására 's megtartására, nem vérünket, hanem csupán pénzünket áldozni vonakodnánk? — Im, ha Pest városa, — mint hazafiuságától méltán reménylhető — ingyen telket ad, ez már magában is százezer forintot haladó tetemes ajánlat; 's nem fogna-e az egész nagy haza a' dicsért várossal bőkezűségben vetélkedni? — Adjunk tehát mindnyájan! Csak akarat, valódi akarat kell, 's nemzeti játékszinünk egy pár év mulva legszebb fényben fog ragyogni.

Akarat kell — mondám, 's ennek hijjával bizonyosan nincsenek a' haza' jobbjai. De szükség, hogy ez akarat a' haza előtt közhitelben, tiszteletben 's bizodalomban álló, fényes érdemü férjfiak által ébresz-

tessék, buzdítassék. Két évtized előtt kereskedőház, lóverseny, állattenyésztő egyesület, casino, gőzhajó, tudós társaság, mind csak pusztá ohajtatok valának 's egykori létesültöket alig merők hinni. De előállá néhány lelkes és a' közjót vas igyekezettel munkáló honfi 's ime — mind ez intézetek álmélatra méltó gyorsasággal szép létre jutottak, 's a' haza' valódi diszére naponként öregbülnek, virágoznak. Ki kételkedhetnék tehát, hogy illy hő keblü férjfiak' buzgó iparkodása a' nemzeti játékszint is létre hozhatná?

Elfogadván ehhez képest előlegesen is azt, hogy a' nemzeti színháznak, mint a' tisztelt megye bölcsen háta-
 tározta, Pesten kellene épülni, — Értekező azt vélné, hogy a' nemes megye egyetértőleg a' városi tanácscsal szólítná-föl e' szép hazafi tette a' nevezett intézetek' alapítóit, hogy ők az ország' jelenleg együtt ülő rendeit e' nemzeti ügy' pártolására és sikerelésére hathatósan buzdítanák-föl. Nincs kétség, hogy ha néhány nagyaink jó példával menendenek elő, a' bőkezűségben vetélkedni szerető rendek sietni fognak áldozatikat a' haza' oltárára tenni.

Hogy azonban e' szándék országSZerte is minde-
 nütt bizodalmat és pártolást találjon, mulhatlanul szükségesnek látná Értekező, hogy ns Pest vármegye' rendei, a' városi tanács és választott polgárság közül egy tekintetes Bízottság ülne össze, melly a' czélba vett játékszinnek jeles építő mester által készitendő alaprajzát rostálná 's a' hozzá kívántató költségeket állapítaná-meg. Ez alaprajzot 's költség - kimutatást aztán köre nyomva meg kellene küldeni a' Pozsonyban munkálkodó tagoknak, hogy az ország' rendeivel közölhessék; de meg kellene küldeni minden káptalan-
 nak, megyének, városnak, szóval minden külön vált hatóság-
 nak is olly megkereséssel, hogy azt, a' mellé ragasztandó felszólítással együtt keblében mindenütt kihirdettetvén, kitkit adakozásra buzdítson, a' begyü-
 lendő pénz pedig az érintett elegyes biztosság-
 hoz uta-

sítsa, 's ez azt, előlülője' ellenőrsége mellett, kebléből nevezendő pénztárnokára bizván, vagy talán a' körülményekhez képest ideiglen is kamatra adván, felőle a' hazát minden hónapban a' pesti két magyar és budai német újság' utján tudósítsa 's mihelyt az építés elkezdődik, szinte azon uton minden költséget köz hirre tegyen.

Lehetetlen, hogy illy óvások és nyilvánosság mellett az ügy köz bizodalmat ne találjon, lehetetlen, hogy mindenki, az ország' diszére szolgálendő épület' tervét saját szemeivel láthatván, hazafi áldozatra ne buzduljon; sőt még az is remélhető, hogy a' nemzet' kívánságának előmozdításától maga fölséges fejedelmünk 's ifjabb királyunk, és Károly főherczegnek a' magyar academia iránt legujabban bizonyított bőkezűségéhez képest, az uralkodó ház' többi magas tagjai sem vonandják-meg kegyelmöket, csak lássák, hogy az akarat valóban érett és meghatározott.

Épen azért továbbá, hogy ebben a' hazafiak se kételkedjenek, mihelyt olly summa gyürendene be, mellyel az építést kezdeni lehetne, hozzá kellene ahoz fogni, hogy mind azok, kik Pestre jőnek, a' munka' haladtának szemtanui lehessenek, mind a' távol lakók, miben létéről ujságok által időnként tudósítást vehessenek. Minthogy pedig azon pénzeknek, mellyeket már egyszer hason czélra Pest vármegyéhez küldének a' törvényhatóságok, vagy legalább a' magyar játékszinre szánt 's nem igen rég eladott telek' árának valahol meg kell lenni, ugy hiszi Értekező, hogy nagyobb bizodalom-ébresztés végett a' felszólításban ezt is illő volna a' hazafiakkal tudatni, sőt ezzel — ha a' város új telket ingyen ad, — az építést több segedelem' begyültéig is elkezdni. —

Gyakrabban említvén eddig a' városi tanácsot, helyén látja Értekező e' részbeni nézetét itt kifejteni, 's oda terjeszti ki véleményét, hogy a' városnak nemcsak mint földesurnak és helybeli törvényhatóságnak,

hanem más tekintetekből is bővebb befolyást kíván adatni a' játékszin' ügyébe. Pest' polgársága ugyan is gazdag, 's ha illőleg felszólítatik, az ingyen adandó telken kívül még pénzbeli nevezetes ajánlatokra is buzdítható. Pest' érdekére nézve igen hasznosnak látja Értekező új nemzeti játékszin' építetését, mert ez által évenként ismét igen nagy summa pénz tétetik forgásba, melly egészen a' város' kebelében marad, különben pedig a' színházhoz mindenféle mivész és mesterember szükséges, 's így ha új színház építetik, ezek is több keresetmódot nyernek. Pest városa' tanácsa és választott polgársága kétség kívül jól fogja ismerni a' játékszin' fölállításából eredhető hasznokat, 's azért nem is fog attól idegenkedni, csak befolyhatása el ne zárasék. A' polgárság, ha akarja, tulajdon költségén 's ön erejéből is fölállíthatja a' magyar játékszin't, melly esetben az egészen övé lenne, mint a' német. Értekező megvallja, hogy ezt nem akarná, diszesbnek vélvén, hogy illy nemzeti kincshez egész hazának legyen köze. Azonban annál szükségesbnek találja, hogy a' városnak, mellytől, mint helybeli törvényhatóságtól a' rendre 's csendre ügyelés' jogát egyébként sem lehetne megtagadni, a' magyar játékszinre más oldalról is nyomos befolyás engedtessek; mert azon fölül, hogy ingyen telket adhat, mi már magában is igen fontos segedelem, jövődőre sem fogja a' német színházat a' magyar fölött pártolni, nem fogja engedni, hogy a' német színigazgató a' magyar játékszinnek árthasson, sőt valamint most a' német színigazgatónak minden helybeli bált-adó, mesterségeket, állatokat stb mutogató idegen, kénye szerint köthető alku után fizet, úgy mihelyt a' városnak a' nemzeti játékszin' első elrendelésébe, későbbi dolgaiba, igazgatásába, 's pénzei' hová fordításába befolyása leend, bízton hihető, hogy a' most említett mellékes jövedelmek' hasonfelének 's egyéb kedvezményeknek is részesévé teendi.

Ennyit a' pénzszerzés' módjáról.

Mi a fő kérdés' másik részét vagy azt illeti: „*Mikép kelljen az építendő színházat állandóvá tenni?*“ erre nézve Értekező több tekinteteket lát kifejtendőknék; ilyenek: a) hol kell nemzeti játékszint építeni, 's ha Pesten, mellyik részében a' városnak? b) Mekkora és millyen legyen az? — c) Mennyi költség kívántatnék rá, 's mikép kelljen azt célra fordítani? d) Hogy' kellene ez új játékszint belsőkép célirányosan elrendezni? Végre e) kitől vagy minő igazgatóság-tól kellene annak függeni? — Lássuk hát

a) *Hol kell nemzeti játékszint építeni?*

Budára nézve ugy vélekedik Értekező, hogy népsége nem eléggé magyar, nem eléggé számos, de nem is eléggé gazdag, egy nagyobb személyzetű nemzeti színháznak ön erejéből eltarthatására. Szomorú tapasztalás bizonyítja ezt a' közelebb lefolyt években, midőn bérlői többnyire tönkre menvén, színháza gyakran zárva állott; mert ha pesti vendégeit nyáron hőség, távolság 's nehéz feljárás elrettenti, télen a' Duna' zajló jege csaknem egészen kirekeszti. Pesten kell hát épülni új játékszínünknek, hova azt már törvényhozóink' érett belátása is rendelé. Ugyan is itt a' már magában nagy számú nép naponként szaporodik, a' magyarodás szemlátomást halad, itt vannak a' fő ítélő székek, a' kereskedés tetemes pénzforgást szül, vagyonos a' polgárság, számosak a' főbb uraságok, jövő menő idegenek, bel- és külföldről összetóduló vásárosok, tanuló ifjuság, katonaság stb, itt a' honi miveltség' középpontja, tehát itt lehet a' színházra nézve is legtöbb barátot, legtöbb látogatót remélni.

Mellyik részében kellene a' városnak építeni?

Bizonyára legillőbb volna olly részében, hol az építkezési csinosulás is folyton magasabb fokra siet. Mivel pedig illy nagy és nyilvános épületnél tűzveszély elleni bátorságra is szoros figyelem fordítandó, legalkalmasabbnak találná Értekező, ha új játékszínünk a' mostani kir. harminczad' helyére építetnék. Itt ugyan is nagy téres piaczon, minden oldalról

szabadon állhatna annyi szép épületek' közepette, testvéreileg mintegy kezét fogva a' német színházzal, 's azon fölül, hogy a' Pestieknek mindenünnen alkalmasint egyenlő távolságra volna, a' Budaiaknak sem esnék messze, még azon ohajtott esetben sem, ha a' két várost álló hid kapcsolandaná össze, mellynek szinte e' tájon kellene épülnie. A' Budaiakat pedig, hol a' magyarodás még lassabban halad mint Pesten, kár volna e' részben elmellőzni, sőt ez uton leendő magyarodásukra alkalmat kellene nyújtani; mi bizonyosan nem történik, ha a' hidtól igen távol állítatnék a' színház, mert a' nagy messzeség miatt szorgalmas látogatásától előre elrettennek. Állítassék azonban akarhova, olly helyet kell választani, hogy a' minden oldalról könnyü hozzá férhetést szűk utcák vagy rendetlen épületek ne gátolják 's külső diszének csorbulására ne legyenek.

b) *Mekkora és millyen legyen az új színház?*

Noha nemzeti játékszinünk' rendeltetésének főleg minden nemü miveltség' kifejtésére 's terjesztésére kellene irányoztatni, mivel azonban a' jelenleg divatozó romlott izléshez képest azon köznépi lármás darabokat, mellyekben ló, kocsi, lovas és gyalog katonaság, sőt néha egész eleven erdő is színpadra vitetik, kiküszöbölni csak azért sem lehet, mert mindennapi tapasztalás szerint ezek bármelly fölséges és magas elmemívnél is jobban kedveltetnek, sűrűbben látogatattak, 's következőleg a' pénztárnak is legtöbb hasznot hajtának; — e' tekintetből a' nemzeti játékszint is úgy kell építeni, hogy minden illyes mutatványokra elég bő és alkalmas legyen; innen szükséges, hogy a' budait ugyan tágassággal 's magassággal haladja, a' pestinél azonban, melly a' hallást talán épen roppantságával gátolja, mind alacsonyabb, mind szűkebb lehet. Értekező elégnék vélné, ha három sor alkalmas helyzetü erkély fölibe mingyárt karzat alkalmaztatnék; magában értetvén, hogy az építő mesternek a' szin' belső alakja'

meghatározására 's az erkélyek' helyes elrendezésére szoros acusticai figyelmet kellene fordítani.

Mi a' szín' kül formáját illeti, Értekező legdiszebbnek vélné, ha e' nemzeti épület egyedül és csupán játékszin lenne; ohajtaná tehát, hogy hozzá semmi bál-, kávé-, vagy vendéglő-ház és boltok ne ragasztatnának, hanem mint nemzeti templom, minden más épülettől elszigetelve, szabadon és a' haza' méltóságához képest külső fénynyel is diszelgve, magasan kitűnőleg állana 's pompás lépcsőkön, oszloptornáczokon, ékes képszobrok közt vezetné még fényesebb beljébe a' már kül tekintete által tiszteletre indított idegent. Régi görög, vagy uj divatu építménye legyen-e? a' javalt biztosság' mivel izlése határozza meg.

c) *Mennyi költség kívántatnék rá?*

Ezt építói rajz, 's a' bel készülethez és butorozáshoz kívántató költségek' följegyzése nélkül pontosan meghatározni lehetetlen. Azonban Értekező úgy véli, hogy ha nemzeti színházat, azaz olyat akarunk állítani, melly egész nemzet' tulajdona, szükség azt úgy építnünk, hogy a' jelenkor' miveltebb izlésének 's a' nemzet' ön nagysága' érzetének késő időkre is illő emléke legyen, vagy más szavakkal, a' haza' méltóságának kül és bel szerkezetével megfeleljen. Értekező hiszi, hogy az előre bocsátott feltételekhez képest, ha t. i. a' város ingyen telket ad, az uj játékszin a' németnél kisebb lesz, 's mellék épületekkel czéliránytalanul nem bővítetik, — egy mind kül-, mind belsőkép ékes nemzeti játékszint *négyszáz ezer ezüst forinttal* nemcsak fel lehetne építeni, de állandóan is megalapítani. E' summát némellyek talán sokalhatnák, de figyelembe kell venni, hogy ennél a' pesti nagy játékszin, ugy mint most áll, többbe került, a' Ludovicea is többbe kerülend, sőt Pesten magánosak' házai is kívántak már ennél tetemesebb költséget: Értekező pedig egész országot, a' magyar hazát közösen illető nemzeti épületről még pedig játékszinről 's annak megalapításáról szól,

mellynek belső bútorozása, csinos és czélirányos föl-készítése csaknem annyiba telik, mint maga a' puszta épület; 's ha más nemzeteknek hason czélra tett áldozatot gondolóra vesszük, könnyen átláthatjuk, hogy e' summával, noha magában épen nem csekély, pazar fényű és állandó színházat még korán sem építendünk, kiválthá ennek is, mint alább mingyárt elő lesz adva, egy részét más végre kiszakasztjuk. Értekező bátran azt javalja, hogy ha ennyi summának begyültére bizonyos számot nem tarthatunk, játékszinünk' építéséhez ne is fogjunk; mert ha nagyon szűkmarkulag szabandjuk ki költségeit, úgy majd csak csekély, disztelen 's a' nagy czélnak meg nem felelő szint foltozunk össze; ha pedig a' rászánt költség bizonytalan, nemcsak meg nem alapítjuk intézetünket, hanem még szinünk' építése is hamar félben fog szakadni, 's akkor úgy is csak bölcsőben nyöszörgő színészségünk, az idő' vas fogának kitett kőpasz falak' düledéki alatt fogja elkerülhetetlen kora sirját találni! — Azon kérdés: „*Hogy kelljen e' summát czélra fordítani?*“ kapcsolatban van a' következő kérdéssel, azért Értekező átmegy arra:

d) *Mikép kellene az új játékszint czélirányosan elrendezni?*

Természetes, hogy míg Budapest olly mértékben, mint jelenleg németes, meg nem magyarodik, addig ujdón építendő színházunk csak úgy lehet állandó, ha a' virágzó német színházzal, mellynek igazgatósága sokfélekép' tudja hallgatóit lebilincselni, előadásiban mind fényre, mind jelességre nézve vetélkedhetik. Díszítvények, öltözetek, festvények stb. eleinte csálhatnak ugyan be nézőket, de ha mutatványinkban a' németektől hátrább maradunk, hamar elpártolnak egy két látogatással beelégedett vendégink. Szükség tehát, hogy nemzeti játékszinünk mind azon mutatványokat, mellyekkel a' német büszkélkedik, millyenek az opera, ballet-táncz stb. vetélkedve, derekasabban, nagyobb fénynyel és pompával adhassa. Önkényt kö-

vetkezik, hogy ehhez szinte annyi számú színjászó, hangász stb. kívánatlik, mint a' német játékszinnel van.

Hogy tehát ez esetben a' tetemes költségeket szinünk megbirja, tele házról kell szorgoskodnunk.

Első mód erre az *Opera*. Muzsikát, éneket, kivált jót, akármi nyelven is örömet hallgatunk, és így kétséget sem szenved, hogy új és csinos készüléttel is kecsegtető játékszinünket, mihelyt jó operánk és ballet-tánczunk lesz, nem magyar ajku vendégek is örömet és fölösen látogatandják. Mi azon kívül, hogy ez német hontársainkkal a' magyar nyelvet is hamarább megkedveltetné, *Értekező'* véleménye szerint még más nem csekély hasznoknak is gazdag forrása lehetne.

Eddig ugyan is hangmivészségben nagyon hátra vagyunk, 's valamint a' költészet' drámai ágában kevés kitünőbb író't nevezhetünk, ugy hangszerzőkkel, opera- vagy egyházi muzsika- író'kkal épen nem dicsekedhetünk; nemzeti dalainkat 's táncznótáinkat leginkább mivészi oktatást nem nyert Czigányok bitangolták 's kontár fogásokkal elkorcsosították; ebből állott egész muzsikánk, a' hangászság' magasb foka felé egy lépést sem tettünk. De ha operánk, 's jól kitanított énekesink lennének, méltán reméllhető, hogy ez által kedvet 's ösztönt kapva 's talán a' tudós társaságnak majd ide is kiterjesztendő jutalmi által ébresztetve, költőink hazai operákat, daljátékokat írnanak, hangászinak muzsikára tennék, 's idővel, főkép ha utóbb még Conseruatoriumunk is lehetne, egyik vagy másik rá természetebb kivivhatná nemzetünk' részére is azon dicsőséget, hogy valamint ekkorig többnyire idegen nemzetek' szindarabjait forditgattuk, 's itt ott tengődő gyenge dalszínészinak csupán roszul forditott olasz, franczia és német operákkal kinlódtak, ugy majd ama' már előttünk meszsze haladt nemzetek is érdeemesnek lelhetnék nyelvök-re tenni találtabb 's belső érdekekkel ingerlő operáinkat.

Továbbá honi nyelvünk semmi más európaival rokon nem lévén, soha sem várhatjuk, hogy szinpadunkon idegen remek színjászók anyanyelvünkön mutassák művészi tehetségüket; pedig ez mind színészink' ösztönözésére 's képzésére, mind (a' pesti színházról vévén példát) a' jövedelem' tetemes öregbitésére is egyik leghathatósb eszköz. De ha operánk, még pedig jó operánk lesz, elérhető, hogy a' külföld' legnagyobb énekesei szinpadunkon is évenként föllépjenek. Az olasz nyelv' kimondását igen könnyen 's pontosan felfogja a' magyar ajak 's ha a' pesti német színészek tavál Rossini' Semiramide-ját eredeti olasz nyelven jól adhatták, miért ne lehetne majd énekesinket (kik közül a' férjfiak a' latin nyelvet különben is ismerik) oda vinni, hogy néhány operát eredeti olasz nyelven betanuljanak 's idegen vendég énekesek' mutatványikor adhassák? E' móddal mind ezek a' művészségben haladnának, mind a' jövedelmek bizonyosan szaporítatnának.

De különben is tagadhatlan, hogy nemzetünknek egyik fő sajtásága a' muzsika-kedvelés. A' köznépegyszerű dalai mellett végzi izzasztó mezei munkáját; alföldi magyar falukon, minden aratás, minden szüret új meg új népdalokat szül, mellyeknek verseit és nótáját magok a' hangászsághoz távol sem értő paraszt legények és hajadonok rögtön költik. Miveltebbeinknél szinte kedves a' muzsika: komor őszek felderülnek, 's vidám homlokkal pendítik össze sarkantyúikat jól játszott táncznótáinkon; szívemelő lágy dalok mellett szelid érzelmekre olvadoznak. Mi is lehet igazóbb, mi szívhez szólóbb, mint egy viruló hölgy' rózsa-ajakiról lelesni a' bájos muzsikával kísért csinosabb nemzeti dalokat? Társas körökben, hol hideg udvariság 's feszes szertartás nem rekeszti-ki a' valódi barátság' szíves ömledézését, rendszeren vig kardalok rekesztik be a' mulatságot. De mi kell több bizonyosság annál, hogy az operának nem is nevezhető 's csupa egyszerű dalokból álló „Béla' futása“ mindenkor roppant számú hall-

gatót gyűjt be, 's mint budai színünkben jelenleg is tapasztaljuk, minden kis ének, mellyel pedig gyakorlatlan színésznők elég hiányosan kedveskednek, örömiadalt 's harsány tapsot nyer? Mennyire nőhetne még e' részvét, ha olly nemzeti operával dicsekedhetnénk, melly a' némettel ne csak mérkőzzék, hanem azt meg is előzze! Pedig milly alkalmas nemzeti szép nyelvünk muzsikára, csak az hozhatja kétségbe, ki saját-ságait nem ismeri. — Opera tehát mind e' tekintetekből mulhatlanul szükséges.

De szintugy szükséges a' *ballet-táncz*, *némajáték*, *néma ábrázolat* 's több efféle színi mutatóvány is. Mert mind ezek szavalás nélkül adatván elő, akármelly nyelvű külföldinek mulatságot szereznek, és így, mint budai színünkön jelenleg tapasztalhatjuk, a' jövedelem' gyarapítására vezető bizonyos módok' másodikának tekinthetők.

Jelesen mi a' tánczot illeti: ha meggondoljuk, hogy nemzeti szép tánczunk, melly csalhatlanul nemzetiségünk' egyik kitünő bélyege 's millyennel ritka nemzet büszkélkedhetik, most felsőbb társasági körökből egészen kiszorítotott, idegen tánczmesterek által eredeti méltóságából kivetköztetett, elkorcsosítotott 's a' nélkül, hogy lelkes táncznótáinknak majd komoly, majd vig, majd bús és kesergő fordulatihoz kellőleg alkalmaztatnék, csupa önkényes és idomtalan lábmozgatássá aljasítotott: nem lehet nem ohajtanuuk a' játékszini tánczunk színünkön is divatba hozását; mert méltán remélhetjük, hogy itt a' magasb játékszini táncz mellett nemzeti tánczunk is mivészileg kiképeztetvén, eredetiségére visszavezettetik, idegenektől kölcsönözött, karakterünkkel nem rokon szokellésektől megtisztítatik, 's a' helyett, hogy most csaknem merő rakoncátlan ugrándozásból állván, nyilvános mulatságokban érdemlett elsőségét fenn nem tarthatja, köz kedvességüvé, köz dízatuává tetetik, vele együtt nemzeti muzsikánk is inkább mivelletik, emeltetik, 's így a' nemzeti saját-ság-

nak egyik lényeges része a' feledékenység' örvényéből kiragadtatik.

A' ballet-tánczczal összefüggésben van a' *némajáték* (pantomima) és *néma ábrázolat* (tableau): mert minden ballet-táncznak természeténél fogva is mimainak és bizonyos cselekvést ábrázolónak kell lenni. A' szoros értelmű némajátékhoz a' tagjártatás' mesterségének legmagasb foka kívántatik, 's minthogy tagjártatás nélkül egy szindarab sem adathatik helyesen elő, ez színészeknek mimicában képzésére egyik legfoganatosabb gyakorlás lenne, más részről pedig, mivel a' némajáték már tulajdonsága szerint is mindig valami tréfás, mulattató vagy képzelősködő tárgyat ábrázol, 's egyszersmind különféle tánczokkal vegyítetik, sőt gyakran a' szín-művészség' minden titkos rugóit és erőmitveit mozgásba hozza, bizonyosan az illyekben úgy is gyönyörködő nézőség' kecsegtetésére sem utósó eszköz leend. Melly okoknál fogva színünk' állandóságára ezek is multhatlanul megkívántatnak. —

Értekezőnek az volna ohajtása, hogy már az építendő játékszin' legelső megnyitásakor minden ágozatban olly színészekkel állhatnánk elő, kik a' németekkel akár színjátékban, akár operában versenyezhessenek.

Illy színészekre kétség kívül csak tanítás és képzés által tehetünk szert; mert csak igen ritkának jut azon természeti adomány, hogy sok év' lefolyta után ön erejéből érdemeljen koszorút darabos pályáján. Jókor kell hát őket oktatni, de e' fölött jutalom ösztönrel is serkenteni, hogy magokat tökéletesíteni 's tisztüknek mindenkor pontosan megfelelni kedvvel iparkodjanak. E' kettős czél' elérésére két fő módot lát Értekező: első az *iskola*, második a' *nyugpénz*.

Az *iskola* olly formán lenne elrendezendő, hogy az alatt is, míg a' színház elkészülhet, mi (ha pénzünk van) legfőlebb mintegy három esztendeig tarthatna, jó igyekezetű 's tehetségű színészek kerestetnének össze a' budai társasághoz, 's egy arra választandó profes-

sortól mind a' színművészségről theoreticai leczkéket nyernének, mind declamatióban, mimicában, tagjártásban 'stb. gyakorlólag tanítatnának. Szinte így lehetne őket tánczra, vagdalkozásra 'stb. valamint az éneklésre alkalmasakat hangászat' elveire, különösen pedig éneke 's olasz szavak' helyes kimondására tanítani. Muzsikai conservatoriumról már mások szólottak; ennek elismert hasznait tehát Értekező nem fejtegeti, hanem mennyiben megalapítása tervébe vág, alább érintendi. — Értekező hiszi, hogy három évi szorgalmas iskolázás mellett minden nemben jeles színészeket lehetne képezni 's velök új színünket/nem csak díszszel megnyitni, hanem állandó iskola által hitelét 's becsét úgy fenn is tartani, hogy annak, mint különben ujságával is érdekesnek, többé a' német elibe nem vághatna. Most a' nyugpénzre térvén:

Tapasztalás bizonyítja, hogy színészink eddig nem nagy becsületben állanak, a' köznép a' színészséget némi aljas életmódnak nézi; de még miveltebbek is, noha a' művészség' érdemét ismerik és magasztalják, nemzeti színészinket épen azért, mivel színészek, megvetik. Hogy tehát ezentúl színészségre ne csupán olyanok álljanak, kik előtt többnyire jobb miveltség' hiánya miatt minden előkelőbb életmódra vezető út elzárva lévén, Thalia' szárnyai alá merő kénytelenségből futnak, — 's kik e' magában elég súlyos pályára szánják magokat, mind a' közönség előtt több tekintetet nyerjenek, mind azon reménytől, hogy élelműlt vagy tehetlenné lett korukban bizonyos segedelemre számot tarthatnak, szüntelen ébresztessenek, 's így magokat és a' művészséget becsülni tanulják, — szükség, hogy iparral, jámborúl és köztetszéssel leszolgált bizonyos esztendőök után (mellyek' számát az énekesekre különös tekintettel — a' Biztosság határozandná meg) holtig tartandó nyugpénzzel láttassanak-el. Így bizonyára nagyon emeltetnék a' művészség; mert jobb reményűek sem tartanak szégyennek e' pályát követni,

's ha egyszer rá állottak, ön becsöket érezve, magokat erkölcsileg is megkülönböztetni 's a' művészségben folyvást előre haladni kettőzött szorgalommal törekednének.

Hogy továbbá illy kedvező feltételekhez képest válogatandó 's kimivelendő színészekkel az új játékszint annál bizonyosabban meg lehessen nyitni, igen célirányos volna, ha jelesen az operára nézve egy tekintettel bíró, egyébként pedig dramaturgiában 's hangászságban jártas *Ügyelő* választatnék, ki mérséklett tiszteletdíjért az énekesek' időközbeni tanulására szorgalmasan felvigyázna, utóbb pedig, midőn a' színház elkészülend, a' fő próbákon megjelenvén, arra figyelne, hogy míg valamely darab pontosan betanulva nincs, elő ne adassék; mert csak szabatos és hibátlan mutatványokkal lehet a' hallgatók' tetszését megnyerni, csak ilyenekkel a' játékszin' hitelét fenntartani, hiányos és készületlen előadásokkal valamint egy részről a' legremekebb elmémívek' becse is meg semmisítetik, úgy más részről játékszinünk már létele' első szakában köz bizalmatlanság' tárgyává válik. — Ezen *Ügyelő* ajánlhatja az Igazgatóságnak új színészeket, ez jelelhetné ki elegendő okok' felhordása mellett az elbocsátandókat, ez állapíthatná meg a' jelesb színészekkel egyetértőleg a' havonként játszandó darabok' lajstromát, de egyszer'smind jó rendtartás végett hatalommal is felruházandó volna, hogy például a' hirtelen megbetegedett vagy más ok miatt föl nem léphető színész' szerepét tüstént más alkalmas tagra bízhasa, 's ez azt vonakodás nélkül elvállalni köteles legyen.

Szinte a' jó bel szerkezethez tartoznék egy fizetett *játékszini költő* is, kinek alkalmi, innepi versezetek', prologok' 'stb. készítésén kívül tiszte lenne az eddigi rosz nyelvel irt darabokat kijavítani, az idegen operák' többnyire eredetitől eltérő 's a' muzsika' szabályival gyakran egészen ellenkező fordításit kiigazgatni, új érdekes szin- és daljátékokat 's operákat nyelvünkre tenni; miért természetesen hangászságban ennek is

jártasnak kellene lenni. Ez munkálatiról az Ügyelőnek számolna, ki mind ezekről, mind a' tanító mesterek' szorgalmáról 's a' színészek' előmeneteléről az Igazgatóságnak időnként körülményes' jelentést tenne.

Mik még az itt előadattakon kívül a' belső szerkezet-hez tartozhatnak, minden rendes játékszinnél divatban vannak 's így azokra kiterjeszkedni Értekező fölöslegnek látja.

Nagyobb fontosságu lehet itt azon kérdés: „*Honnan vesszük annyi meg annyi kiadásokra a' költséget?*“ — 's itt van egyszersmind helye, hogy a' kívánt négy száz ezer ezüst forint' hová fordítása bővebben kifejtsék.

Értekező úgy véli, hogy négy száz ezer ezüst forint nemcsak a' fennebb leírt kívánatokhoz képest építendő játékszín' felállítására, hanem a' közelebb érintett 's egyenesen a' játékszín' állandóságát biztosító javalatok' létesítésére is elegendő volna. Nézete ez: A' kitett négyszáz ezer ezüst forintból három száz ezret csupán a' játékszín' építésére, belső bútorozására, ruha-, könyv-, muzsika-tárra 's egy olly mellék tőkére szánván, mellynek alább leírt módon gyarapítandó kamati idővel a' színészeknek talán a' játékszín' rendes jövedelmiből ki nem kerülendő fizetései' pótlására fordítandók lennének, — a' hátra lévő *száz ezer ezüst forintot* nyugszóld-alapul kész pénzben ki kellene szakasztani. E' summának évi kamatja 6000 for. mellynek felét az az 3000 forintot évenként az Ügyelő' tisztelet-dijára, professor és mesterek' fizetéseire leróván (noha ez utóbbiak mihelyt egyszer a' játékszín megnyittatik 's folyamatba tétetik, a' szinte e' ponttól nevezendő játékszini költővel együtt nem is e' pénzből, hanem inkább a' rendes jövedelmekből fizetendőek lennének), másik felét azaz ismét 3000 forintot minden esztendőben újra tőkésíteni kellene. Így e' magában eleinte csekély fióktőke az évenként hozzá csatlandó 3000 forinttal 's szüntelen növekedő saját kamatival öregbülve, 20 eszten-

dő alatt megint százezernyi melléktőkét, 's így az eredeti summával együtt két száz ezernél bővebb alapítványt teremtené. Ekkor aztán, ha a' környülmények kívánnák, ez összes summának tizenkét ezeren túl rugó évi kamatiból bátran ellehetne a' mérséklett mennyiségben kiszabandó nyugpénzek' fizetését kezdeni. Világosság' okáért im a' közelebbi magyarázat: Tegyük fel, hogy a' kijelelt száz ezer forint 1836-ban már 6000-rel kamatoz; e' kamatból 3000-et leróván, másik 3000 for. ismét tőkésítetik 's 1837-ben hoz 180 forintot, ugyan ekkor a' nagy tőke szinte 6000-et, ebből 3000-et, mint tavál, leszámolván, 3000 a' már tavál tőkésített 3000-hez 's kamatjához kapcsolatik: így 1837-ben a' fiók tőke tesz 6180 forintot, — 1838-ban a' nagy tőke kamatjából ujra hozzá tudandó 3000-rel 's tulajdon gyümölcsevel már 9370 for. 48 kra, — 1839-ben 12,932 fortra gyarapodik 's így tovább. — Hasonló módon lehetne egy másik fiók tőkét is, tiszem 20,000 fortot, a' fennebb érintett célra, t. i. a' színészek' fizetéseinek (ha talán a' szini előadások' jövedelmiből ki nem kerülnének) pótlására a' háromszáz ezerből kiszakasztani, öregbíteni, 's általa intézetünket mindenkorra biztosítani.

Visszapillantva itt a' fennebb említett *Conservatoriumra*, Értekező őszintén megvallja, hogy azokkal, kik Conservatorium nélkül nemzeti játékszint állítatni épen nem kívánnak, egy értelemben nem lehet. Mert noha Conservatoriumot, azaz, olyan intézetet, mellyben főleg hangászság tanítatik, szinte buzgón ohajt, tapasztalásból még is úgy van meggyőződve, hogy jó játékszín e' nélkül is megállhat. Egész Európában mindössze is alig van négy vagy öt valódi conservatorium, jeles színházak pedig, mellyekben nem csak rendes színművészség, hanem opera is egyaránt virágzik, 's mellyekből legremekebb művészek évenként Pesten is megjelennek, főkép Németországon mindenfelé divatoznak. Emlékezetbe hozza azonban itt Értekező, hogy az iskolát, mellyben szavalás, tagjártatás, vagdalko-

zás stb tanítassék, már előlegesen javalotta. A' szoros értelmű Conservatoriumra, vagy is hangásintézetre nézve tehát oda járul véleménye: hogy az e' pontban érintett száz ezer ezüst forint' évi kamatjának fele, azaz 3000 for. előbb leirt javalata szerint, az eleinte felveendő professor' és mesterek' fizetéseire különben is olly kikötéssel lévén szánva, hogy ezek, mihelyt a' játékszin megnyittatik, nem az itt kitett 3000 forintból, hanem a' játékszin' rendes jövedelméből fizetessenek, — ezen 3000 forint, (vagy talán levonván belőle az Ügyelőnek különben is mérséklett tiszteletdíját, e' summának többi része), azon naptól fogva, mellyen a' tanítóknak rendes jövedelmekből fizetése kezdődik, kamatra adassék, 's az ugyan e' pontban előadott mód szerint mind addig neveltessék, míg a' már ekkorig is egyenesen és kirekesztőleg Conservatoriumra szánt 's még szánandó hazafi áldozatokkal együtt olly tőkére szaporodik, mellynek évi gyümlöcse egy tökéletes Conservatorium' szükségeire elegendő leend. Ekkor aztán bizvást megnyithatnánk egy olly rendszeres intézetet, millyen p. o. a' francia Conservatoire, mellyben nemcsak hangászság, hanem szavalás és színészséghez megkívántató minden tanulmányok rendes professorok által tanítassanak. Míg azonban erre eljuthatnánk, hátramaradásnak látná Értekező a' nyelvre nézve, hogy színházunk' építésével 's megnyitásával, ha arra elegendő pénz-alapunk lesz, késedelmezzünk; csakhogy a' szükséges tanítás, mint javalá, az alatt is el ne mulasztassék: mert az illy értelemben vett Conservatoriumnak még ezen néhány évig elhalasztása színészink' időközbeni mivelődését, semmi esetre sem fogná a' javalt gondoskodás mellett gátolhatni.

e) *Minő kormánytól függjön új színünk?*

Hogy játékszinünk' virágzása és állandósága ez oldalról is minél inkább biztosítassék, 's a' magyar színészségnek hitel és tekintet szereztessék, úgy véli

Értekező, hogy a' játékszin' dolgaira, míg az épület elkészülend, a' már fennebb érintett Biztosság ügyelhetne, de ha a' szín egyszer föláll 's folyamatba tétetik, szükséges lenne a' nemes megye rendei', városi tanács' és választott polgárság' tagjai közül egy számosabb főből álló fényes *Directoriumot* alkotni, melly minden két hónapban egyszer összeülne, a' játékszin' pénzeiről teendő számadásokat megvizsgálná; a' pénzek' biztos helyre adásáról, kamatok' pontos beszédéséről és célirányos haszonra fordításáról, gondoskodnék; kötelező, nyugtató leveleit 's egyéb irományit előlülője' 's egyik igazgató' neve és pecsétje alatt adná ki; új darabok', operák', öltözetek' stb költségeit meghatározna; idővel, a' Biztosság által már most előlegesen megállapítandó szabályok szerint a' nyugpénzeket, tanítók' díjait kirendelné; ügyelőt, költőt, professorokat, pénztárnokot, muzsikaigazgatót nevezne; szóval a' játékszin' fontosabb ügyeit eligazítaná.

Mivel azonban e' nagy *Directoriumtól* azt, hogy a' játékszin' mindennapi és aprólékos dolgaiba is befolyjon, kívánni nem lehetne, szükség volna továbbá kebléből két *Igazgatót*, itt is pedig egyiket a' megye' rendei', másikat a' városi tanács' tagjai közül egy-egy esztendőre választani, kikben már hivataluknál fogva a' színművészség' közelebbi ismerete is megkívántatnék. Ezek' tiszte lenne az ügyelő' ajánlatára új színész tagokat fölvenni vagy elbocsátani; vezérszínészeket nevezni; hangászokat, diszítőt, világítót stb a' *Directorium* által előre megállapítandó bérrre fogadni; színészek' egyes bajos dolgait jó móddal eligazítani; köztök szoros rendet, erkölcsiséget és fenyítéket fenntartani, rólok és a' játékszint akármi tekintetben érdekelhető tárgyakról a' *Directorium*nak, mellynek ülésiben szinte vokssal bírnának, jelentést tenni; új készületekre, műveszközökre stb kívántató költségeket a' *Directorium* elibe terjeszteni; napi jövedelmekre és költségekre, havi fizetésekre ügyelni; pénztár' ál-

lapotját világosságban tartani; idegen mivészeket meghívni, vagy fölléphetésök iránt velök egyezkedni stb.

Magában értetik, hogy szerepek' kiosztása, öltözetek' választása, 's több ilyen, a' színi előadással közvetlen kapcsolatban álló intézkedések, egyenesen színészi gyakorlottságot 's színpadon gyűjtött ismeretet és tapasztalást kívánván, mindenkor a' vezértagok közül választandó *Rendelőre* bizandók.

Ez igazgatók azonban, valamint a' directorium' többi tagjai is fizetést nem huznának azon egy kedvezményen kívül, hogy talán a' játékszinben szabad erkélyök lehetne, 's jutalmokat egyedül abban találnák, hogy a' nemzeti ügy' előmozdításában nemes készséggel 's hazafiúi buzgósággal fáradoztak. —

Mind ezeket azon forró 's igaz hazafiúi ohajtással rekeszti-be *Értekező*: hogy bár a' szép szándék nemzetünk' diszére minél előbb valósuljon, 's örök időkre virágzólag hova hamarább alapuljon meg!
